

13
20

प्राथमिक

Page No.
Date

Name:- Saima Khwaja kazi
Subject:- Geography - unit taste- 22-23

Class:- BA-SY - paper:- physical geography
College:- Sharadchandra Mahavidyalaya
Shiradhon

Que 1 टिपा द्या कोणते ही देन (10 marks)

① प्राकृतिक भूगोल:-
→ भूगोलाचा सर्वप्रथम उल्लेख ग्रीक शास्त्रज्ञ-
ह्युरोस्थेनिस यांनी इ. स. पूर्ण 200 वर्षांपूर्वी केलेला
अहो. ल्यानी भूगोलशास्त्र (Geography) हा
शब्द सर्वप्रथम वापरला. (Geography) या
शब्दाचे लॅटिन भाषेतील Geo आणि ग्रीक भाषेतील
'ग्रॅफी' व Geography म्हणजे 'वर्णन' असा
अर्थ होतो. म्हणजे 'Geography' या शब्दाचा
अर्थ पृथ्वीचे वर्णन होय. यावरून प्राचीन
काळात भूगोल हे पृथ्वीसंबंधी वर्णनात्मक
माहिती देणारे शास्त्र होते.

'Geography' या शब्दाचा
समानार्थी वर्णनात्मक शब्द म्हणून मराठी
भूगोल हा शब्द वापरला जातो; परंतु दोन्ही
शब्दांची फोड केली असता दोनहीचे अर्थ
भिन्न निघतात. भूगोल= भू + गोल. यामध्ये
भू म्हणजे भूपृष्ठ पृथ्वी आणि गोल म्हणजे गोल.
कार याचा अर्थ भूगोल या शब्दावरून पृथ्वीगोल
आहे असा अर्थ निघतात. प्राथमिक अवस्थेत
भूगोलाचा अर्थ पृथ्वीसंबंधीचे वर्णन करणारे
शास्त्र राहता असावा तरी यामध्ये भूतत्वातील
देशप्रदेशातील प्राकृतिक हवामानविषय, कृषी
वनस्पती, नद्या इत्यादी माहितीचे वर्णन कर-
ण्या आहे असे आहे.

भूगोलामध्ये मानवी दृष्टीकोनातून अद्ययावत
 दुसऱ्या महायुद्धानंतर महत्त्व प्राप्त झाले
 1850 नंतर वाढत जाणारी लोकसंख्या
 औद्योगिकीकरण नागरिकीकरण यामुळे मानवाच्या
 आर्थिक कायचि स्वरूप गुंतागुंतीचे बनत
 चालले. वाढत्या लोकसंख्या मानवी गरजा
 वाढल्या. या गरजा पूर्ण करायला
 नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा मोठ्या प्रमाणात
 वापर केला. 20 व्या शतकाच्या उत्तरार्धात
 भूगोल हे नितुन्नाचे शास्त्र आहे. रावट्टीचे
 भूगोलाचे मर्यादित व्याख्या न राहता भूगोल
 शास्त्राचा वाट्याल वर्णनाकडून विश्लेषणाकडु
 (Description to Analysis) भुंरु झाले

02

04

2

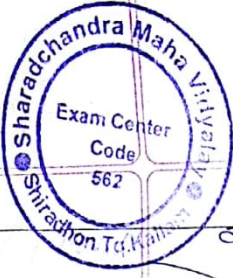
भुकंप :-

→

व्याख्या: भुकंप मा शब्दाचा फोड भु न कंप
 अशी होती. भु म्हणजे जमिन कंपायमान
 कंप म्हणजे हादरे वसेणे किंवा हलकावेणे
 म्हणजेच भुकंपाचा अर्थ जमिनीला हादरे
 वसेणे किंवा जमिनी कंपायमान होणे
 1) नैसर्गिक कारणांनी भूपृष्ठातील निर्माण
 खडकांचे भुस्त्वाकषणित्ति संतुलनात धावक
 अडथडा निर्माण होऊन भूपृष्ठ कंपायमान होते
 माला भुकंप म्हणतात. दुसरे.

थोडक्यात क. भुकंपाच्या विविध
 व्याख्यांचे स्वरूप विचारत होता भुकंप
 म्हणजे स्थिर अशा भूपृष्ठाच्या नैसर्गिक व
 मानवी हालचालीमुळे हादरे वसेणे व भूपृष्ठ
 कंपायमान होणे हाय.

An earthquake is a vibration or
 Oscillation of the Surface of the earth
 caused by a transient disturbance of
 gravitational equilibrium woccester

Page No.	
Date	

मुकंपाची तीव्रता मोनळाची रिश्ट
स्केल एक परिमाण आहे. अमेरिकन
मौलित शास्त्रज्ञ चार्ल्स रॉफ. रिश्ट येने
1935 मध्ये हे परिमाण शाब्दिक काढले
मुकंपा मुळ बाहेर फकती गेलेली स्त्री
आणि मुकंपाची तीव्रता गोंवा गंनिनीय
अबंध जोडून मुकंप तीव्रतेचे निर्देशक प्रमाण
रचविले त्याला रिश्ट स्केल म्हणतात.

04

0.3 + 04 = 07 सेकंद

2.2 खालील प्रश्ना सोडवा कोणते एक (100)

① वेगनरचा खंडवहन सिद्धांत सांगितला.

→ वेगनरचा खंडवहन सिद्धांत एका व्यापक आणि विस्तृत असा सिद्धांत आहे ज्या सिद्धांताच्या आधारावर बहुपृष्ठभागाच्या अनेक समस्यांवर प्रकाश टाकला जाऊ शकतो. त्यामुळे या संपूर्ण सिद्धांताने एका वेगळ्या शीर्षकांतर्गत समजावून घेणे आवश्यक आहे. अल्फ्रेड वेगनर यांनी सिद्धांताविषयी बुर्मा: प्रोफेसर अल्फ्रेड वेगनर हे जर्मनातील एक प्रसिद्ध होवामान शास्त्रज्ञ आणि या बुशास-प्रेता. हात त्यांनी खंडवहनविषयी आपला सिद्धांत 1912 मध्ये प्रतिपादित केला आणि या सिद्धांतचे स्पष्टीकरण 1915 आणि 1920 मध्ये केले; परंतु प्रथम महायुद्धाचा कालावधी या सिद्धांताचे स्वरूप कमी लोकांचे ध्यान आकर्षक होऊ शकले. त्यामुळे या सिद्धांतचे विस्तृत स्पष्टीकरण त्यांनी आपले पुस्तक "Die Entstehung der Kontinente und Meere" मध्ये केले आणि महासागराचा तळमू आणि महाद्वीपाची स्थितीची विचारधारा चुकीची असल्याची पुराव्यानिशी सिद्ध केले. वेगनरच्या खंडवहन सिद्धांतचे आधार पाया वेगनर यांनी पुरावामान शास्त्र (paleo-climatology), पुरावनस्पतिशास्त्र (paleobotany) भूभौतिकी (geophysics) आणि भूस्पृशास्त्र (geology) यांच्या 2 पुराव्यांचे आधारावर असे मानले की, कार्बोनिफेरस कालखंडात समस्त खंडीय प्रदेश एकाच भूमी-खंडाचे भाग होते आणि ते एकत्रित जाडलेले होते या एका महाद्वीपाचे नाव त्यांनी पॅन्जीया असे ठेवले. या भागावर लहान लहान सागरांचा विस्तार होता. पॅन्जीया,

असे ठेवले या काभावर सहान साराचा विस्तार होता. पॅन्जिया चोद्येबुजनी भागांनी लहलेबा हाता. या विशाल भागास वेगनर यानी पॅन्जिया असे नाव दिले. हा महाभाग आजचा पॅसिफिक महासागर अशावा कारण पॅसिफिक महासागरच आद्यनिर्मित महासागर मानल्या जाते. अशाप्रकार पॅन्जियाचा उत्तर भाग सौरशिया, (उत्तर यामध्य अभावेश केला जाते.

वेगनरच्या सिद्धांतचे पुरावे:-

या सिद्धांताच्या विविध मुद्यांवर विवेचन करतया- अभावर हे पाहणे आवश्यक आहे की स्वरोश्वर अभाके खंड राकाच खंडात एकत्रित पॅन्जियाच्या स्वरूपात होते का? भुगर्भिक संरचना ह्यामान व वनस्पतीच्या वितरणाच्या आधारावर वेगनरने हे सिद्ध करतयावा प्रयत्न केला की, सुरवातीस खंड पॅन्जियाच्या स्वरूपात एकत्रित होते.

कालंतराने प्रवाहित होऊन राकमेकांपासुन खंड पॅन्जियाच्या स्वरूपात निर्माण होता. त्यासाठी ज्याने मांडलेल काही पुरावे पुढीलप्रमाणे आहेत.

i) वेगनरच्या मतानुसार अटलांटिक मध्यसागर- दोन्ही किनारे भौगोलिकदृष्ट्या एकत्र आहित अथवा दोन्ही किनारे राकमेकाशी जोडले जाऊ शकतात. ज्यांनी सांगितले राकाया तुटलेल्या वस्तुचे दोन भाग व्याप्रमाणे जोडता येतात त्याप्रमाणे उत्तर अमेरिकेचा पूर्व किनारा युरोपच्या पश्चिम किनाऱ्याशी जोडता येता.

ii) भुगर्भिक पुराव्यांच्या आधारावर वेगनरने असे सांगितले की अटलांटिक मध्यसागरच्या दोन्ही किनारपट्टीवर लघुतांश आघर्भ आढळून येते. जर पर्वतरांगामध्ये विचार केला तर दोन्ही किनाऱ्या वरील कॅलेडोनियन आणि ह्येनिगन काळातील पर्वतरांगामध्ये अमानता आढळते.

vi) जैविक संक्रमण पुरावे: स्कॅनेडिथ्याच्या उत्तर क्षेत्रात आढळणारे लॅमिगो नावाचे छोटे छोटे पक्षी अधिक संख्येत झाल्यावर संमुदाय, पश्चिमेकडे स्थानंतर करतात; परंतु समोर अथांग सागर असल्याने ते सागरात पडून मृत्यु पावतात. पूर्वी या दिशेस जमीन असल्याने त्यांचे पूर्वेस असे स्थानंतर करत असलेक त्यांचे पूर्वेस असे स्थानंतर करत असलेक; परंतु खंडवदन झाल्याने आज सागर निर्माण झाला; परंतु या पक्षीयांची स्थानंतर आहे त्याचप्रमाणे असाओस्ट्रेसिस प्रवृत्ती आनुवंशिक स्वरूपात द्यामुच आहे असे मत वेगनरने मांडले.

vii) कार्बोनीफेरस काळातील हिमावृणशुद्धा या काळात खंड एकत्रित असल्याचे आढळते. वरील पुराव्याच्या आधारावर वेगनरने असे स्पष्ट केले की, आज वर्तमानकालीन खंडीत आता पूर्वी पॅनजेया या एकाच खंडाचे भाग होते. आणी हे काळाराने वेगळे झाले.

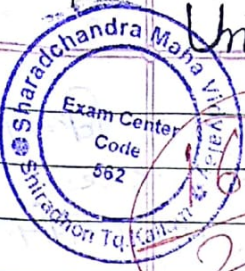
06 - 5020

शरदचंद्र महाविद्यालय बीरगंज

Page No.:

Date: / /

Unit Test Exam (2022-2023)

नाव :- निकिता अंबादास सुर्यवंशी

वर्ग :- बी.ए. इ.स. वाय. (B.A.-I.Y.)

विषय :- भूगोल

पा. - A - B.
04 + 04 = 08 - दिग्दर्शक

प्र. 1) टिपा लिहा. (को-2)

10 मार्क

उत्तर :- प्राकृतिक भूगोल.

प्रस्तावना :- पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर असणारे प्राकृतिक घटक (भूमी, जल, हवा) व अप्राकृतिक घटक (वनस्पती, प्राणी, मानव) यातील कोणत्याही घटकाचा स्वतंत्र अस्तित्व नाही. ते आपआपल्यामध्ये व एकमेकांवर क्रियाप्रतिक्रिया करत असतात. यालून क्रिया-प्रतिक्रियांचे जाळे निर्माण होत असते. त्यालाच आपण Complex Whole असे म्हणतो. पण

हे गुंतागुंतीचे जाळे असले तरी ती वस्तुस्थिती (Reality) असते. ही वस्तुस्थिती किंवा गुंतागुंतीचे जाळे सोडवण्याचा किंवा आकलन करून घेण्याचा प्रयत्न मानव जिज्ञासेपोटी प्रथमपासून करत आलेला आहे. यालूनच अनेक ज्ञानशाखा (Disciplines) निर्माण झालेल्या आहेत. भूगोल ही ज्ञानशाखा त्यांपैकीच एक टाक.

प्राचीन काळी पाश्चात्य देशांमध्ये जे ज्ञान निर्माण झाले त्याचा प्रारंभ ग्रीक देशातून झालेला आढळतो. भौगोलिक विचारधारांचे सुरुवाती सामान्यतः होमर, थेक्स, अनीक्झिमंडर, हेकटेसस, स्ट्रबो, हिरोडोटस टॉलेमी, अरिस्टॉटल या विचारवंतांच्या साहित्यात आढळते. इ.स. पूर्व 272 ते इ.स. पूर्व 196

Geography हा शब्द प्रथम वापरला.

1) मध्ययुगीन काळात (इ.स. 200 ते 1200) अन्य विद्या शाखाप्रमाणे भूगोलाचीही पिझटाट झाली. 15 व्या शतकात टॉलेमिच्या भूगोलाचे बॅटोन भाषेत रूपांतर झाले. त्याचा विद्वत जगावर दुरगामी परिणाम झाला.

2) भौगोलिक विचारधनेचे पुनरुज्जीवन 16 व्या, 17 व्या व 18 व्या शतकातील विद्वानांच्या ग्रंथातून ग्रंथात झाले. यामध्ये कोरपेटर, बर्नड, व्हेरनियस, कांन्ट यांची नावे घ्यावी लागलीस. कांन्टने 18 व्या शतकात भूगोलाला लॉबीक आघेळान प्राप्त करून दिले. त्याच्या अनुसंधानां कार्ल रिटर (1779-1859) व अलेक्झांडर फॉन हम्बोल्ट (1759-1859) या जर्मन विद्वानांनी भूगोलास आधुनिक शास्त्रीय रूप दिले. म्हणून त्यांना

3) "आधुनिक भूगोलशास्त्राचे जनक" (Founders of Modern Geography)

या नावाने संबोधले जाते. रिटर यांनी मानवास भूगोल अध्यापनाचा केंद्रबिंदू मानला. विविधतेतील एकत्व, प्रत्यक्ष अभ्यास चा या विचारांना त्यांनी महत्व दिले. संपूर्ण जगाचा सुसंगत भूगोल "डी-एडकुंडे" (Die-Erdkunde) हा त्यांचा प्रसिद्ध

ग्रंथ होय. हम्बोल्ट यांनी "कॉस्मॉस" (Cosmos) या ग्रंथाची स्वप्ना केली.

4) भूगोलशास्त्राच्या प्रारंभापासून आजपर्यंतच्या वाट्यालीत त्याच्या अभ्यास विषयात, स्वरूपात व अभ्यास पद्धतीत अखेलाय बदल झालेले आहेत. सुरुवातीच्या काळात भूगोल विषय स्थळ नामावलीचा अभ्यास होता. त्यानंतर त्यास, वितरणात्मक स्वरूप प्राप्त झाले. वितरणाच्या माहितीमध्ये वर्णनावर जास्त भर देत होते. वितरणाच्या माहितीमध्ये वर्णनावर जास्त भर देता.

3) शतकाच्या उत्तरार्धात भूगोलाचे पारंपारिक स्वरूप जावून विषयाची वाट्याल वर्णनाकडून विश्लेषणाकडे होत चाललेली आहे.

04
शुभ
पृथ्वीचे अंतरंगण.

प्रस्तावना :- पृथ्वीची निर्मिती व पृथ्वीचे अंतरंग याविषयाची माहिती मिळविण्याचा प्रयत्न फार प्राचीन काळापासून मानव करत आलेला आहे. असे असले तरी पृथ्वीच्या निर्मिती विषयी सर्व मान्य असे तथ्य अद्याप्यंत प्राप्त झालेले नाही. पृथ्वीची निर्मिती सुमारे 420 कोटी वर्षापूर्वी झाली असावी असे रसेल या शास्त्रज्ञाने प्रतिपादन केले आहे. आर्थर होम्सच्या मते 335 कोटी वर्षापूर्वी वृ पृथ्वी निर्माण झाली. असावी. प्रारंभी ती वायूरूप अवस्थेमध्ये होती. नंतरच्या काळावधीत उष्णतेचे सतत उत्सर्जन झाल्यामुळे पृथ्वी सावकाशपणे थंड होत गेली.

पृथ्वीच्या अंतरंगाचा अभ्यास हा भूगर्भशास्त्राचा अभ्यासविषय असून भूपृष्ठ हा भूगोल विषयाचा अभ्यासविषय आहे.

1) तापमान - (Temperature) - उष्णतेच्या प्रमाणास तापमान असे म्हणतात. भूपृष्ठापासून जसजसे खोल जावे तसतसे तापमानात वाढ होत जाते. सरासरी उठते 32 मीटर खोलीला 9 से. ने तापमानात वाढ होते. यालाच भू-औष्णिक दर (Geothermal Rate) असे म्हणतात. या तापमान वाढीच्या दराने विचार केल्यास पृथ्वीच्या केंद्रभागाजवळ त्याखो अंश से. तापमान असण्याची शक्यता आहे. परंतु अलीकडील संशोधनानुसार असे निदर्शनास

आले आहे.

२) घनता - (Density) - पदार्थाचे वस्तुमान व आकारमान यांच्या गुणोत्तरास घनता असे म्हणतात. 18 व्या शतकात न्युटनने गुरुत्वाकर्षणाचा सिद्धांत मांडला व या सिद्धांताच्या आधारे संपूर्ण पृथ्वीची घनता 5.5 निश्चित करण्यात आली. पृथ्वीच्या पृष्ठभागात सरासरी भावळणाऱ्या खडकांची सरासरी घनता 2.64 आहे. पृथ्वीच्या पृष्ठभागाची सरासरी घनता 2.64 तर संपूर्ण पृथ्वीची सरासरी घनता 5.5 असल्यामुळे यावरून असे अनुमान काढता येते की, पृथ्वीच्या अंतर्गत भागाची घनता 5.5 पेक्षा जास्त असली पाहिजे.

३) ज्वालामुखीच्या उद्रेकातून बाहेर पडणारे पदार्थ - बहिर्गत ज्वालामुखीच्या उद्रेकातून तप्त असे घनरूप, वायूरूप व द्रवरूप पदार्थ बाहेर पडतात. यापासून आग्निज खडकांची निर्मिती होते. या खडकातील मुलद्रव्यांच्या अभ्यासावरून या खडकांची घनता जास्त आहे. हे स्पष्ट झालेले आहे. ज्वालामुखीय प्रक्रियेच्यावेळी तप्त द्रवरूप शिलारस बाहेर पडत असतो. यावरून पृथ्वीच्या अंतर्गत भागात सर्वत्र शिलारसाचे भांडार असोवे असे पूर्वी मानले जात होते.

४) भूकंपलहरी - (Earthquake Waves) - भूकंप निर्माण झाल्यानंतर तीन प्रकारच्या भूकंप लहरी निर्माण होतात. या भूकंप लहरी प्राथमिक, दुय्यम व भूपृष्ठलहरी या नावाने ओळखल्या जातात. भूकंपालेख यंत्राच्या साहाय्याने भूकंपलहरीचे चित्रण केले जाते. या चित्रणाच्या किंवा आलेखाच्या साहाय्याने भूकंप लहरीचे स्वरूप व कार्य याची कल्पना येते. रुडवर्ड स्वेस यांनी पृथ्वीच्या अंतर्गात रासायनिक संघटन खालील तीन थराद्वारे स्पष्ट केले आहे.

09/09/2008 Right

2] प्राकृतिक भूगोलाचा प्रश्न सोडवा. (को.1)

10 मार्क

1] प्राकृतिक भूगोलाच्या व्याख्या लिहून स्वरूप स्पष्ट करा.

नर :-

प्रस्तावना :-

प्राकृतिक भूगोल ही भूगोलाची एक प्रमुख शाखा असून या शाखेमध्ये पृथ्वीवरील नैसर्गिक पर्यावरणाचा अभ्यास केला जातो. नैसर्गिक पर्यावरणातील शिलावरण, वातावरण, जलावरण व जीवावरण अशा या चार भागांचा समावेश प्राकृतिक भूगोलामध्ये होतो. मानवाची प्रत्येक कृती प्राकृतिक घटकांशी प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षरित्या निगडित असते. त्यामुळे मानवी क्रियांचा अभ्यास करण्याच्या दृष्टीने प्राकृतिक भूगोलाचा अभ्यास आवश्यक ठरतो. फिलीप यॉन्गी प्राकृतिक भूगोलाच्या अभ्यासाचे महत्त्व खालील शब्दांमार्फत व्यक्त केले आहे. भूगोल हा ज्ञानरूपी विशाल वृक्ष असून त्याची मुळे प्राकृतिक भूगोलाच्या मूळत आहते व त्याच्या फांद्या मानवाच्या प्रत्येक कार्याचा अभ्यास करतात.

(The tree of Geography has its roots in the soil of physical Geography. Its branches cover every phase of human activity)

* प्राकृतिक भूगोलाच्या व्याख्या :-

“प्राकृतिक पर्यावरणाचा अभ्यास म्हणजे प्राकृतिक भूगोल असून त्यामध्ये भूपृष्ठ समुद्र व महासागर आणि वातावरणाचा अभ्यास समाविष्ट होतो.”

“मानवाच्या सभोवताली असणाऱ्या प्राकृतिक पर्यावरणाचे परिपूर्ण ज्ञान प्राप्त करण्यासाठी व मानव आणि पर्यावरण यातील आंतरक्रिया समजण्यासाठी विविध नैसर्गिक शास्त्रांच्या अभ्यासाची आवश्यकता असते. या नैसर्गिक

शास्त्रातील हवामानशास्त्र, सागरशास्त्र, जलविज्ञान, भूशास्त्र, भूरूपशास्त्र व वनस्पतीशास्त्र इ. शाखांचा अभ्यास व त्यांचे विश्लेषण करणाऱ्या शास्त्राला प्राकृतिक भूगोल असे म्हणतात.

* प्राकृतिक भूगोलाचे स्वरूप :-

प्राकृतिक भूगोलात शिलावरण, वानावरण, जलावरण व जीवावरण यामधील अंतर्गत घटकांचा अभ्यास केला जातो. त्यांच्यामधील परस्पर संबंध, परस्परावलंबन व आंतरक्रिया अभ्यासून त्यांचे विश्लेषण केले जाते.

विशालवरणामध्ये पृथ्वीचे अंतरंग, खडक प्रकार, भुस्स भुस्चना, भूकंप, ज्वालामुखी, प्रथम श्रेणीची भूरूपे, द्वितीय श्रेणीची भूरूपे, तृतीय श्रेणीची भूरूपे, बाह्य शक्तीच्या कारकांचे क्षरणवहन व संचयन कार्य भूपृष्ठ उताराच्या संकल्पना, अनाच्छादन, क्षरण-चक्र संकल्पना इत्यादी घटकांचा अभ्यास केला जातो.

1) भूरूपशास्त्र - (Geomorphology) -

या शाखेत पृथ्वीचे अंतरंग, खंड व महासागर यांची निर्मिती, भूपृष्ठावरील विविध भूआकारांची निर्मितीस कारणीभूत असणाऱ्या अंतर्गत शक्तीमध्ये उर्वगामी व क्षितीज समांतर या सारख्या साम्य दाखवतात. शीघ्र हालचालीमुळे होणारे भूकंप व ज्वालामुखी या घटकांचा अभ्यास केला जातो. तर बाह्यशक्तीमध्ये नदी हिमनदी, सागरी लाटा, भूमीगत पाणी, वारा यांच्या क्षरण, वहन व संचयन कार्यांचा अभ्यास केला जातो.

2) हवामानशास्त्र - (Climatology) -

या शाखेत पृथ्वीमावतस्थ

वातावरणाचा अभ्यास केला जातो. वातावरणशास्त्राशी संबंधित अशी ही प्राकृतिक भूगोलाची शाखा आहे. हवा, हवामान, हवेची घटना, वातावरणाची रचना, हवेचे तापमान, आर्द्रता व पजन्य, वायुभार, वार, वायुरसरी, हवामानाचे विविध प्रकार, हवामान प्रकारचे वितरण इ. घटकांचा अभ्यास हवामानशास्त्रात केला जातो.

3) सागरी भूगोल - (Oceanography) - महासागरांचा आकार, विस्तार, लव्हस्वना, सागरजलाच्या हालचाली, भरती - आढीटी, सागरी लाटा व सागरी प्रवाही, सागराचे तापमान, सागरजलाचा क्षारता, सागरी भूगोल प्राणी व वनस्पती, सागरी निक्षेप, सागराचे आर्थिक महत्व इ. घटकांचा अभ्यास सागरी भूगोल या शाखेत केला जातो.

4) जैविक भूगोल - (Bio-Geography) - पृथ्वीच्या पृष्ठभागावरील प्राणी व वनस्पती यांच्या वितरणाचा अभ्यास या शाखेमध्ये केला जातो. वनस्पती व प्राणी मानवी जीवनावर व मानवी व्यवसायावर परिणाम करणारे महत्वपूर्ण घटक आहेत. जैविक भूगोलाच्या प्राणी भूगोल व वनस्पती भूगोल असा दोन शाखा आहेत.

5) मृदा भूगोल - (Pedo-Geography) - पृष्ठभागावरील मृदेची निर्मिती व विकास, गुणधर्म, वनीकरण, वितरण, उपमुळता तसेच संबंधित मानवी आर्थिक क्रियावर

होगारा परिणाम इ. घटक या शाखेमध्ये अभ्यासे
ज्ञातान.

भूगोलाच्या समीक्षेला केला जातो. किंवा बऱ्याच
वेळेला भूगोलाची एक स्वतंत्र शाखा म्हणून याचा
विचार केला जातो. यात सूर्यकल, पृथ्वीची उत्पत्ती,
पृथ्वीचा आकार, पृथ्वीची गती, कालमापन, दिवस-
रात्र निर्मिती, प्रदुचक निर्मिती इ. या अभ्यास
केला जातो.

08

⇒ English

शरदचंद्र महाविद्यालय, शिरहोण, तार. कळंब वि. धारारिव
घटक: चावणी परिक्षा - 2022-23

सोनल किशो कॉलेज

Time: 4:00 ते 5:00

वर्ग: B.A.S.Y. III sem.

Marks: 20

पेपर: Population Geography

प्र. 1. ला विषय निहा. (कोणतेही दोन)

17
20

① स्थानांतर:-

स्थानांतर म्हणजे "ल्यक्ती किंवा ल्यक्ती समुदायांचे नेहमीचे वास्तव्याने ठिकाण बदलून नव्या ठिकाणाला किंवा हिर्वा काळीम वास्तव्यासाठी जाणे". स्थानांतर प्रक्रिया मानवाच्या स्थान बदलाशी संबंधित असल्यामुळे लोकसंख्या भूगोलात धार महत्त्व आहे. या प्रक्रियेवर स्वयं स्थानांतरितांच्या इच्छा, अं आकांक्षांचा प्रभाव असतो. प्रत्येक स्थानांतर हे जाणीवपूर्वक निर्माण झालेले असून त्यावर आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, राजकीय व प्राकृतिक परिस्थितीचा परिणाम स्वल्पपणे दिसून येत असतो. स्थानांतर प्रवेशा-प्रदेशा मध्ये, गावा-गावामध्ये, ग्रामीण भागातून शहरा-कडे, शहरातून ग्रामीण भागाकडे, शहर-शहरा-मध्ये, शहरांतर्गत (Intra-urban), एका राज्यातून दुसऱ्या राज्यात, एका देशामधून दुसऱ्या देशामध्ये घडून येत असते. स्थानांतरातील प्रेरणा (Motivation) अंतर (Distance) व कालावधी (Time) यांवरून स्थानांतराचे विविध प्रकार घडतात.

04

② लोकसंख्येची घनता :-

जागतिक लोकसंख्येच्या वितरणाचा अभ्यास करतानासाठी लोकसंख्येच्या घनतेचा अभ्यास करणे आवश्यक ठरते. सर्वप्रथम असा अभ्यास हेन्री डी हॉर्नस यांनी इ.स. 1830 मध्ये आर्थमंडलातील लोकसंख्येचे केंद्रीकरण जाणून घेतल्यासाठी

दर चौ. मैलास कित्ती लोक राहतात. याचा अभ्यास केला. त्यांच्या अभ्यासाचा हेतू रेण्वे मार्गाचा नकाशा तयार करणे हा होता. "एक चौ. कि. मी क्षेत्रावर कित्ती लोक राहतात. हे ही दर विना-या संख्येस लोकसंख्येची घनता असे म्हणतात." ही आकडेवारी लक्षात घेऊन फसवी कुठे असू शकते. उदा. उ. अमेरिका खंडाची लोकसंख्येची घनता दर चौ. कि. मी. ला १० आहे (१०००). पण याच खंडातील न्युयॉर्क, शिकागो, वाशिंग्टन, ओटावा, क्वीबेक इ. नागरी केंद्रात लोकसंख्येची घनता दर चौ. कि. मी. ला १०,००० पेक्षाही जास्त आढळते. संपूर्ण जगाची लोकसंख्येची घनता दर चौ. कि. मी. ला ५५ आहे. मात्र बातीन कुण्डा, इस्राईल, अरेबिया, ऑस्ट्रेलिया, सुदान, बोत्सवाना यासारख्या देशांमधून लोकसंख्येची घनता दर चौ. कि. मी. ला १० पेक्षा जास्त कमी आढळते. अशा परिस्थितीत लोकसंख्येच्या घनतेच्या आकडेवारीची विश्वासार्हता व परिणामकारकता कमी होते. त्यामुळे महत्त्वपूर्ण व सर्वोच्च नाचे अद्विष्ट लक्षात घेवून अनेक शास्त्रज्ञांनी लोकसंख्येची घनता मोजण्याचे अनेक प्रकार शोधून काढले आहेत. ~~३~~

04

$$04 + 04 = 08 = \text{Eight}$$

प्र 2.2. खालील प्रश्न सोडवा. (कोणतेही एक)

① लोकसंख्या भूगोलाची व्याख्या देऊन व्याप्ती स्पष्ट करा.

→ जी. वी. निवाशी:

याच्या मते "वेगवेगळ्या भौगोलिक प्रदेशातील विविध मानवी समुहांची वैशिष्ट्ये समजावून घेणे, म्हणजे लोकसंख्या भूगोल होय."

(Population Geography studies the characteristic of various human groups found in different geographical regions.)

जे. आय. क्लार्क:

ब्रिटिश भूगोलतज्ञ क्लार्क यांनी 1959 मध्ये प्रकाशित केलेल्या "लोकसंख्या भूगोल" (Population Geography) या ग्रंथात लोकसंख्या भूगोलाची व्याख्या खालील प्रमाणे केली आहे.

"लोकसंख्येचे वितरण, रचना, स्थानांतर, लोकसंख्या वाढ इ. घटकामधील अभिसत्रीय मिश्रण नैसर्गिक अभिसत्रीय मिश्रणाशी कशा प्रकारे संबंधित आहे, हे दखविणाऱ्या शास्त्र म्हणजे लोकसंख्या भूगोल होय"

(Population Geography is concerned with demonstrating how spatial variations in the distribution, composition, migration and growth of population are related to spatial variation in the nature of places.)

लोकसंख्या भूगोलाची व्याप्ती:

लोकसंख्या भूगोलामध्ये लोकसंख्येच्या विविध अंगांचा रचना व कार्यपद्धती अभ्यास केला जातो. म्हणजेच लोकसंख्येचा विविध अंगामध्ये प्रकृत लोकसंख्या, जन्मप्रमाण, मृत्युप्रमाण, स्थानांतर, लोकसंख्येची रचना (वयोगरूप, लिंगगुणोत्तर, साक्षरता, व्यवसायिक रचना) इ. घटकांचा अभ्यास केला जातो.

या लोकसंख्या विषयक घटकामध्ये क्षेत्रानुसार किंवा प्रदेशानुसार किंवा इमिग्रेशनानुसार होणारे बदल अभ्यासले जातात. त्याच प्रकारे काळप्रवाहामध्ये जे बदल वरिष्ठ घटकामध्ये होतात, त्यांचाही अभ्यास केला जातो. हे बदल अभ्यासत असताना त्या त्या प्रदेशातील किंवा क्षेत्रातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक पर्यावरणातील घटक कशा पद्धतीने कारणीभूत ठरलेले आहेत याचाही अभ्यास केला जातो. असतो, लोकसंख्या भूगोलाचा संबंध लोकसंख्या विषयक व घटक, नैसर्गिक व सांस्कृतिक पर्यावरणातील घटक यांच्याशी घेत असल्याने अभ्यास क्षेत्राची व्याप्ती मर्यादित न राहता व्यापक बनलेली आहे. लोकसंख्या भूगोल ही भूगोलाची तशी नवीन शाखा, त्यामुळे लोकसंख्या भूगोलाच्या व्याप्ती विषयी म्हणजेच अभ्यास क्षेत्राविषयी भूगोलतत्त्वामध्ये मूलमिळता आढळते. यारहाही व्याप्तीविषयी असणारी विविध तरांची मते जाणून घेणे योग्य ठरेल.

प्रतिवार्ता:

लोकसंख्या भूगोलाचे जनक जी. टी. त्रिवार्ता यांनी लोकसंख्या भूगोलाचा अभ्यास खालील क्षेत्रामध्ये खालील तीन घटकांचा समावेश केला आहे.

- ① प्राचीन काळातील मानवी उत्क्रांत्यांचा इतिहास.
- ② लोकसंख्येचे वितरण, घनता, वाढ इ.
- ③ लोकसंख्येची सामाजिक, आर्थिक शारिरिक व शिष्टे आणि लोकसंख्या वितरणातून निमण आलेली प्रादेशिक प्राक्षेप.

२) विन्बूर सेलेन्सकी :

यांनी आपल्या "A Prologue to Population Geography" या ग्रंथाने लोकसंख्या भूगोलाचा अभ्यास क्षेत्राची विभागणी खालील तीन घटकां केली आहे.

१) स्थानांतरण - मानवाच्या नैतिक लक्षणांच्या विचार केला असून त्यामध्ये जन्म, वंश, भिन्न; आयुर्मान इ. गोष्टींचा समावेश केलेला.

२) दुसऱ्या घटक लोकसंख्येच्या सामाजिक, आर्थिक व सांस्कृतिक वैशिष्ट्यांचा विचार केलेला असून त्यामध्ये वस्ती, विवाह, व्यवसाय, जाती, धर्म, भाषा, साक्षरता इ.चा समावेश केलेला आहे.

३) तिसऱ्या घटक लोकसंख्येच्या गणितीयतेचा विचार केलेला असून त्यामध्ये जन्म, मृत्यू, स्थानांतरण हे तीन घटक समाविष्ट केलेले आहेत.

३) जे.आय.कमार्क :

जे.आय.कमार्क यांनी आपल्या "Population Geography" या ग्रंथात लोकसंख्या भूगोळाची व्याप्ती खालील तीन घटकांमधून स्पष्ट केलेली आहे.

१) वास्तविक लोकसंख्या

२) लोकसंख्येची भौतिक, सामाजिक व आर्थिक वैशिष्ट्ये, भौतिक वैशिष्ट्यांमध्ये भिन्न, बूद्धी, आयुर्मान, वंश इ. घटकांचा समावेश तर सामाजिक घटकांमध्ये विवाह, कुटुंबपद्धत, निवास, साक्षरता, शिक्षण, भाषा, धर्म, राष्ट्रियता, जाती स्तंभ इ. घटकांचा व आर्थिक वैशिष्ट्यांमध्ये उद्योग, व्यवसाय, उत्पन्न, इ. घटकांचा समावेश केलेला आहे.

३) लोकसंख्येची गणितीयता - त्यामध्ये जन्म, मृत्यू व स्थानांतरण यांचा समावेश केलेला आहे.

४) विजय गान्धिवर :

या अमेरिकन विद्वाने आपल्या लोकसंख्या भूगोल या ग्रंथात लोकसंख्या भूगोळाची विषयनामची पाच प्रमुख घटक व पंधरा उपघटक विभागून प्रतिपादन केलेले आहे. विषयनामची पाच प्रमुख घटक खालीलप्रमाणे

- ① लोकसंख्या भूगोलाची व्याख्या व लोकसंख्या विषयक शाब्दिकी माहिती प्राप्त करण्याची साधने.
- ② मानवावर व मानवी लोकसंख्येच्या वितरणावर परिणाम करणारे घटक.
- ③ जन्म, मृत्यू, लोकसंख्या वाढ आणि त्यांच्या मोजमापाची परिमाणे.
- ④ राष्ट्रीय आणि अंतरराष्ट्रीय स्थानांतराची कारणे व परिणाम, केंद्रिक व मोसमी स्थानांतर.
- ⑤ स्थानांतर, मानवी व्यवसाय - कार्यकारी लोकसंख्या, व्यवसायाचे प्रकार, मानवाच्या व्यवसायाचे परिणाम करणारे भौतिक व आर्थिक घटक.

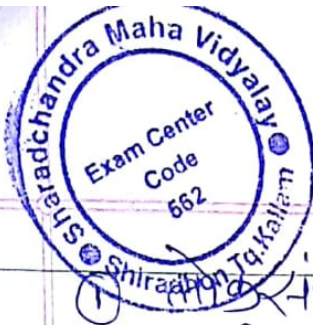
5) प्रा. रघुनाथ ओझा:

यांनी भूगोलाची विषय सामग्री खालील चार गटांमध्ये व्यक्त केलेली आहे.

- ① भौतिक लोकसंख्येचे भौतिक भूगोलीय - जन्म, मृत्यू, आयुमान, लिंग, वंश, स्वास्थ्य, ~~अस्वास्थ्य~~ अस्वास्थ्य बूद्धी. र.
- ② लोकसंख्येचे सामाजिक भूगोलीय - विवाह, धर्म, भाषा, स्नातकता, भाषा, शिक्षण, राष्ट्रीयता, निवास व सामाजिक स्थानांतर.
- ③ लोकसंख्येचे आर्थिक भूगोलीय - लोकांचे व्यवसाय, उत्पन्न, व आर्थिक स्थानांतर.
- ④ लोकसंख्येचे वितरण, घनता आणि त्यांना प्रभावित करणारे घटक.

6) बी. एन. घोष:

यांनी आपल्या "Fundamentals of Population Geography" या ग्रंथात लोकसंख्या भूगोलाची विषय सामग्री खालील गटांमध्ये ३ प्रतिपादन केलेली आहे.

1) लोकसंख्येचे वितरण, वस्थांचा आकार आणि त्यामधील अंतर, खंडीय आणि उपखंडीय लोकसंख्येच्या उत्पत्ती वितरणाची प्रारूपे, प्रदेशा-प्रदेशामधील उत्पत्ती, लोकसंख्येचे वितरण व कामसापेक्ष लोकसंख्येचे वितरण.

2) लोकसंख्याची घनता-घनतेचे विविध प्रकार, घनतेवर परिणाम करणारे घटक, घनतेचे जागतिक व प्रादेशिक प्रारूपे.

3) लोकसंख्येचे स्थानांतर-राष्ट्रीय आणि अंतरराष्ट्रीय स्थानांतर, स्थानांतरावर परिणाम करणारे घटक, स्थानांतराचे प्रकार, स्थानांतराची कारणे, परिणाम व नियम, उच्च शुणवलेच्या मूल्यव्यवस्थांचे उमी, विकसित देशांकडे (LDCs to DCs) होणारे स्थानांतर.

4) लोकसंख्येची वाढ-लोकसंख्या वाढीचा क्रम, मापण, जन्मदर, मृत्यूदर, लोकसंख्या वाढीचे घटक, लोकसंख्येचे नियतक घटक, लोकसंख्या वाढीचा क्रम, कारणे, सिद्धांत व लोकसंख्या वाढीचा अंदाज

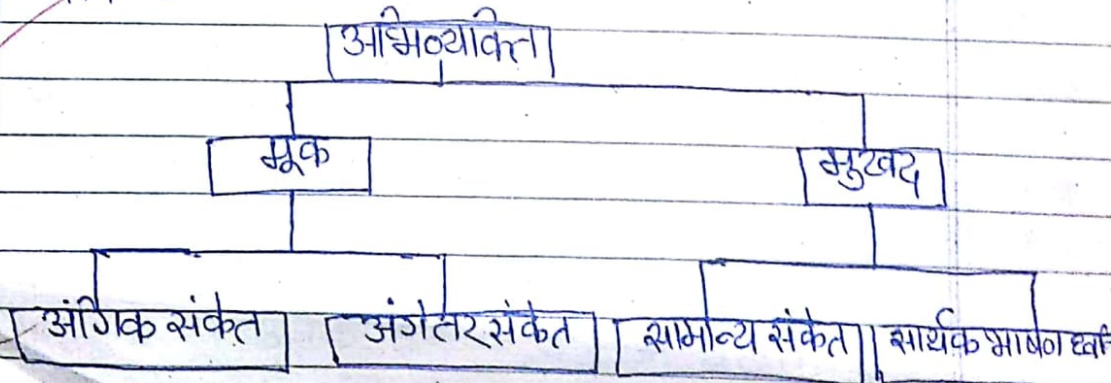
09 - Nine

28/11/2021

नाव :- आकांक्षा अनिल खोर्जे
 महाविद्यालयाचे नाव :- शरदचंद्र महाविद्यालय शिराडोठ
 कक्षा :- बी. ए. द्वितीय वर्ष
 विषय :- हिंदी सामान्य

भाषा की परिभाषा देकर भाषा का स्वरूप स्पष्ट कीजिए।

मानव एक सामाजिक प्राणी है। समाज में रहने के कारण उसे एक-दूसरे के साथ सम्पर्क स्थापित करना पड़ता है। मनुष्य अपने सामाजिक जीवन में परस्पर एक-दूसरे से अपनी भाषा एवं विचारों के आदान-प्रदान हेतु अनेक साधनों का प्रयोग करता है। इसी कारण भाषा शब्दों का प्रयोग अनेक अर्थों में किया जाता है। इस प्रकार भाषा की सामान्य परिभाषा हम इस प्रकार कर सकते हैं कि "व्यक्ति अपने विचारों को जिस माध्यम से अभिव्यक्त करता है उसे भाषा कहा जाता है।" तात्पर्य यह कि किसी भी प्रकार के माध्यम से अभिव्यक्त होनेवाली भावाभिव्यक्ति को व्यापक अर्थ में भाषा कहते हैं। अभिव्यक्ती के दो रूप हैं -

भाषा शब्द को हम संकुचित अर्थ में भी प्रयुक्त करते हैं। भाषा पर विचार करते समय हम उन सब संकेतों को गृहण नहीं करते। भाषा का संबंध मानव से है, जो मनुष्यों के वाग्विद्रियों से न निकली हो, उसे हम भाषा

कहते हैं। जब हम भाषा को खोल करते हैं तो हमारा अभिप्राय इसी भाषा से होता है। भाषाविज्ञान भी इसी भाषा का अध्ययन करता है। भाषा की परिभाषा अनेक विद्वानों द्वारा की गई है। भारतीय तथा पश्चात्य विद्वानों ने भाषा को अपने अपने ढंग से परिभाषित किया है। भाषा की परिभाषा को देखते हुए रोसा व्यगत है कि इनमें पर्याप्त मतभेद है। किसी भी विद्वान की परिभाषा को सर्वसम्मत नहीं कहा जा सकता। यहाँ कुछ प्रसिद्ध भाषाविद्वानों की भाषा की परिभाषा दी जा रही है।

9

2) राजिया रेखाचित्र के आधार पर राजिया का चरित्र चित्रण और उनके व्यक्तित्व की विशेषताओं का वर्णन कीजिए।

→ राजिया खुल्लम उल्लसुकता से पूरित सुंदर लड़की स्कूल से आकर उस दिन अपने घर झूला झूल रहा था। जब राजिया उनके घर अपनी मां के साथ चूड़ियों का बाजार लेकर बड़ी धर झूला थी और वह अपनी मां के पास से खड़ी होकर धीरे-धीरे मेरे झूले के सामने आकर खड़ी हो गई। वह इतनी सुंदर थी कि त्यक्क की नजर उससे हट नहीं पा रही थी।

चूड़ियां पहनाने की कला में निपुण धीरे-धीरे राजिया बड़ी हो गई और वह अपनी मां के साथ चूड़ियों बेचने की कला में और चूड़ियों पहनाने की कला में निपुण हो गई उसके हाथ इतने मुलायम थे कि नई नई खरीददारियों को फंसा कर लाती।

वातूनी और आकर्षक व्यक्तित्व: जब भी त्यक्क राजिया से मिलता तो वह उनसे अटपटे बवाल करती और उनसे उत्तर की त्यागसा भी नहीं रखती त्यक्क उनको देखकर वशीभूत हो जाता लेकिन जब वह जवान हुई तो उसके स्वभाव में फर्क आया और वह कम बात करने लगी उसके गांवों पर त्यागसा हुआ गई। राजिया जब चूड़ियां पहनाती तो ना जाने कितने नौजवान उसका देखने आते और तो और उसका पति भी दूर से खड़ा खड़ा उसे देखता रहता था।

समय की पारखी और जिनासु: राजिया स्वभाव से बहुत जिनासु थी वह बार-बार त्यक्क से मिलती रहती जब त्यक्क गांव गया तो राक बट्टी के माध्यम से उनके डरे के बारे में पूछती है और सुबह पति के साथ उनके डरे पर पहुंच जाती है और सब सुनाओं के चक्कर में त्रिखा गांव आया तो वह अपनी पोती को भोज कर जिनासा के भाव से उन्हें बुला लेती है। जब भी बाजार में कोई नई फैशन की चूड़ियां चलती राजिया स्वभाव से

खडा में फर्क आया और वह कम बात करने लगी उसके गावों पर त्यागिमा छा गई। रजिया जब चूडियां पहनाती तो ना जाने कितने नौजवान उसके देखने आते और तो और उसके पति भी दूर से खडा खडा उसे देखता रहता था।

एक समय की पारखी और जिस्तासु: रजिया के स्वभाव से बहुत जिस्तासु और सब खुनाआ के चक्कर में लिखा गाव आया तो वह अपनी पती को भेज कर जिस्तासा के भाव से उन्हे बुला लेती है। जब भी बाजार में कोई नई फेशन की चूडियां चालती रजिया उनको खरीद लेती क्योंकि वह जानती है कि अब राक लाख की चूडियां कोई खरीदने वाला नहीं अब तो फेशन का जमाना है।

अपने चूडियों के पेशे में निपुण: रजिया की मां भी राक सफल चूडिदारीन इनकी वह भी अपनी मां की तरह चूडिदारीन बन गई। वह नई नई फेशन की चूडियां लेकर नई नई बहू को अपनी ओर आकर्षित करती और उनके पति देवों से भी पैसे निकलवाने में भी वह निपुण हो गई।

09/09/2024

नाम : ~~सुख सुखसमान सुखसुख~~
राजेश कुमार शर्मा

12/20
20/12/23

विषय : (Optional) Hindi (I) 1

सेमिस्टर : B. A. F.Y (I)

Q.1 आदिकाव्यीन हिंदी साहित्य की परिस्थितियाँ और प्रवृत्तियों का विवेचन कीजिए।

→ राजनीतिक परिस्थितियाँ; भारतीय इतिहास का यह काव्य राजनीतिक दृष्टिसे अव्यवस्था, विभ्रंशवत्ता, गृह कलह और पराजय का काव्य कथ जाता है। गृह कलह और पराजय के कारण इस काव्य में उत्तर भारत आत्यधिक आशोतिपूर्ण था साथ ही विदेशी आक्रमणों और राजाओं की पारस्परिक विद्वेष भावना के कारण देश खोकला आ दे जा रहा था। दश के निधन के बाद उत्तर भारत में केंद्रीय शक्ति का ह्रास हो गया था। अरबों में इस्लाम का उत्थान होने पर यह सुदूर पश्चिम और पूर्व की ओर बढ़ रहा था पर अफगानिस्तान से जो कि उस समय भारत के अंतर्गत आगे न बढ़ सका परंतु मुस्लिमों ने मोहम्मद बिन कासिम के नेतृत्व में सिंध पर आक्रमण किया और गंध के डाँटों और बौद्धों ने ब्राह्मण राजा पहिर के व्यवहार से असंतुष्ट होकर उसे न केवल आशना असहयोग दिया बल्कि व्यक्तिगत स्वार्थ के लिए आक्रमणकारियों का साथ दिया। तब्लान अरब सेनापतियों सिंध से कुछ दक्षिणी तरफ उल्लेख तथा उत्तर गुजरात को स्वस्त किया। कई बार भारतीय राजाओं ने स्थितियों को दृढ़ कर नये साम्राज्य के स्थापना की कोशिश की किंतु उन्हें विशेष सफलता नहीं मिली। किसी एक स्थिति में केंद्रीय शक्ति की स्थापना नहीं हो सकी, मुस्लिम आक्रमण कार्य का मुकाबला कर अंतर्गत विद्रोह का शमन कर सका।

इसी स्थिति में भी वायुव्य सेनापति ने अरब सेनाका पुनर्तथा संस्कार किया अंतः अरब सिद्ध तबि सिमीत रहे नवी इति में वह उनके छोटे-मोटे सरदार ही रहे मरने नवी ज्ञाते तब मुसलमान पश्चिमोत्तर भारत में प्रवेश न कर सके। उत्तर भारत में दसवीं-ब्याहटवीं शताब्दियों में प्रांतियों का राज्य बना रहा, फिर भी उसके दूर के प्रान्त स्वतंत्र हो गये। इन नये राज्यों में विशिष्ट थे चेदि (दक्षिणी बुंदेलखण्ड), जुझौती (उत्तरी बुंदेलखण्ड), मालवा, गुजरात, सांभर और गोंड। एवीं शताब्दी में बुखारा के तुर्क आक्रमणकारियों ने इरफर हिंदु राजाओं का बुल्य से दबकर अटक के समीप अकमंडपुर (आदि) को अपनी राजधानी बनाया। कुछ समय के बाद शायि इसके सामी हो गये। 11वीं शताब्दी के अन्त में गंडकी का राज्य मुहम्मद गजनवी के घथ आया। उसने अटक शायि राज्य को बड़ी कठिनाई दी। फिर पंजाब और कांगडा को लिया और अन्तर्वेद पर चढ़ाई करके मथुरा और कुन्नोज लूटे तथा कुन्नोज को अरब राज्य बनाकर अवालिपर और काबिजर को लूटा। इसके अनन्तर पर सौराष्ट्र पर चढ़ाई करके सोमनाथ मंदिर से अपार वनशशि लूटा। इन दिनों में मुहम्मद गजनवी के उत्तरी भारत में आक्रमण पर आक्रमण थे रहे थे। उन्हे दिनों दक्षिण का राजा राजेंद्र पुव में अपने राज्य का विस्तार करने में व्यस्त था। उसने उड़ीसा, छत्तीसगढ़ और बंगाल तक डित किया। मुहम्मद गजनवी के बाद मालवा के भेडा और बेदि के कुर् का प्रताप कम था उन्हेने कुरुक्षेत्र और कांगडा से लूके आशियस का आनंद कर दिया। अरबी बारवी शताब्दी में दिल्ली में तोमर आडमेर में वैद्यन और कुन्नोज में ग्राहडपालों के शक्तिशाली राज्य में 1150 में अडमेर विसयदेव चौधन में तोमरो से दिल्ली और झांसी से लेकर हिमालय तक अपना राज्य फैला

लिया और पंजाब से उर्फ को पिछे धकेला।

गजनी में उर्फ का अन्त करके शाहबुदीन मोहम्मद गोरी ने भारत जितने कि ठीकी कही बार धर कर भी उसने हिम्मत न धरी आजमेर का शक्तिशाली राजा पूर्ववीराज चौधन उस समय विदेशी आक्रमण के प्रति पूर्णतः जागरूक न था जब गोरी ने गुजरात पर आक्रमण किया तब उसकी सेना आजमेर की पश्चिमी सीमा अब तक जाकर लौट आई और गोरी को रोकने की ओर ध्यान न दिया बल्कि उसी समय उसने बड़ौदा के राजा परमदी देव से मुह्य छोडा जिसमे दो देशी राजाओंके शक्ति का अपव्यय हुवा-कनोज के राजा जयचंद राठोड के यज्ञ के परिणाम स्वल्प पूर्ववीराज चौधन मोहम्मद गोरी से पराजित हुवा और मारा गया। बाद में कनोज और काथिजर का पतन हुआ। तथा स्वल्प विरोध के बाद इफ मुस्लिम पताका प्रायः अंगुण उत्तरी भारत में फहराने लगी।

उस राजनीतिक परिस्थितियों के अर्थपूर्ण के बाद यह कथ डा सकता है, कि हिन्दु आ में आपना राज्य फैलाने की लावसा विरु आनेक विधी किड विदेश आक्रमण के समय आपने पडोसी राज्य से उदासीन रहते थे। उनमें संकुचित राष्ट्रियता की भावना थी। आपने पांच-पचास गाव को ही वे राष्ट्र समझे रहे। व्यापक रूप से समुच्य भारत को राष्ट्र नही समझा। कही कारण है कि व्यक्तिक विरता होते हुवे भी उन्हें पराजित घना पडा। यदि सम्मिलित रूप से विदेशी आक्रमण का सम्मान किया गया होता तो निश्चित रूप से भारत का मानवित्र आज कुछ और होता। उस समय स्वल्प बाद का बोधवात्या था। राजा को स्व परीसला के रूप में समझा गया और उचित उपकुर्व

आज्ञा पर मर मिटना अपना धर्म समझा गया।
जनता में राजनितिक चेतना का विकास हो
चुका था और वह अंतः कलह, ईर्ष्या तथा देशव
द्वेष तथा से बुरी तरह प्रकट हो चुकी थी।
इस प्रकार राजनितिक दृष्टि से भारतीय
इतिहास का यह काल यज्ञ का काल कहना
चाहिए।

12

12/11/2024

17/20

Selamatun

امام شیخ سیاح منظر سال دوم
25/02/021

سوال نمبر 2

تہذیبی و ادبی حلقوں کے حلقہ بندی کیسے؟

حیدرآباد و گدناؤں کا علاقہ، افلاک و فلک کے
ہند اور راہوں پر مشتمل ہے جو
مسلمانوں کے دور اقتدار کے ایک شاندار
تاریخ ہے۔ اس کے عداق کو سلاطین
ہند کے زیر اثر بھی اہمیت حاصل ہے۔
اور آج جو ہے۔ یہ حلقہ فرحان دو اور
ذہن و ادب تہذیب و ثقافت، مذہب
و سیاست کے بنیاد ہے۔ وہ ہر دور
گذرے کے بعد آج جو ہے۔ ذہن اور پائندہ نظر
آج ہے۔

شہر فلک رگ، دکن کے ایک

اہم روحانی مرکز ہے۔ ہونے کے علاوہ
ہمیں کادار سلطنت اور چھوٹے دکن میں
مسلمانوں کے آج کے احمد کا سلسلہ 1295ء حیدر سے علاؤ
والذہن خلیفہ کے بعد محمد شروع ہوا
اس کے بعد 1320ء حیدر سے اس کے
سالار ملک کا فور نے اپنی حکومت سے
دکن کے بیشتر علاقوں میں قلعہ میں
ہوا میں شامل کر لیا گیا۔ 1329ء حیدر
سلطان محمد علاؤ الدین خلیفہ اپنا
پائے تخت دولت آباد منتقل کیا کیوں
کہ جنوں کے عداق میں ہے۔ یہی پائندہ
دکھنا بہت ضروری ہے۔

16/20

Name. Siddharth Sonjeerao Simset
College Name: Shri Chhatrapati Shivaji Maharaj Vastu Sangrahalaya
class- B.A.F.Y.

Roll-No :- BAA124133

subject :- Marathi (SL) compulsory.

प्र. 1 ला.

६

1)

अण्णा भाऊ साठे यांची कथा 'जगण्यासाठी लढणाऱ्यांची कथा' आहे. थपल कर. किंवा माणसाने जगणे पाहिजे, असा संदेश देणारी अण्णा भाऊंची कथा आहे. कथेच्या शब्दांत सांगता.

प्रस्तावना :-

अण्णा भाऊ साठे यांच्या कथांचे एका वाक्यात वर्णन करायचे सांगितले असे सांगता येईल की, त्या जगण्यासाठी लढणाऱ्या मानसांच्या कथा आहेत. आपल्या कथांमध्ये निरनिराळी मानसे त्यांनी रंगवली आहेत. पण सर्वांच्या संतापाने एक लढाऊ ईर्ष्या वाहत आहेत. त्या सर्वांना मानाने जगावायच्या आहेत. अंगात असेल- नसेल तेपळे बळ एकवटून त्यांना आक्रमक हलीशी सामना द्यायचा आहे आणि त्यात त्यांना जिंकायचेही आहे.

हा त्यांचा जगणे ओळखून प्रथम बरतो. ती कथेच्या व्याख्या, हार माननाशि माणसं नाहीत. वार झेनायला त्यांची छाती नेहमिच ताळ्याने उभारली आहे. थडक द्यायला मसक नेहमिच पुढे आलेले आहे. त्यांच्या कथांमध्ये इफ्तग-नियक झुंजार भरती माणसं आवेशाने स्फुरताना पिकून येतात. अण्णा भाऊंच्या कथेतल्या माणसांचा पिंड हा असा कुणव्हर आणि एणक आहे. जिवनाच्या सामाव घडपडीत देखील माराठी मानसांचे हे क्षात्रतेज आपलेले पिसत नाहि. त्या पराक्रमी कथा अण्णा भाऊंनी तेजस्वी वाषत रंगविल्या आहेत.

17
20

Name :- Siddhant Sarjeeva Sinsat
College Name :- Shamadchandra Amr College Shiradha
class :- B.A.F.Y.
Roll :- BAA124133
subject :- Marathi (Optional - I)

प्र. 1.

१

1) सैन एकजायांचे वाङ्मय व कार्य.

→ भागवताच्या एकदल खेधावरील लीला, भावार्थ रामायण, रुक्मीणीस्वयंवर, अनेक ललनमोठी आध्यात्मिक प्रकरणे, भाष्ये, धाम्नी, शौळणी, अभंग आल्या असून अनेक प्रकारचे वाङ्मय एकजायांनी निर्माण केले आहे. एकजायांची विद्वत्ता, त्यांचा अध्यात्ममिळ अधिकार आणि लोकहिताची त्यांची कळकळ या सर्व गोष्टींचे दर्शन त्यांच्या वाङ्मयातून लेते.

एकजायांच्या वाङ्मयाचे एक प्रमुख वैशिष्ट्य म्हणजे प्रपंच आणि परमार्थ यांचा सुरेख मेळ त्यात साधक गेला आहे. एकजाय स्वतः कुंडलवस्त्रयुक्त वृद्ध होते. प्रपंचातल्या माणसाला शैषण, आपलेसे वाटेल अशा प्रकारे त्यांनी आध्यात्माचा विचार मांडला. त्याकाळात यादवांची राजवट संपूर्ण मुलतमानी अंमल चालू झालेला होता. राजकारणात आणि व्यवहारात फालि भाषेचा शिरकाव झाला होता. भागवत संप्रदायात ज्ञानेश्वर - नामदेवांनंतर त्यांच्या तडीचा मार्ग लीन न झाल्यामुळे संस्कृतचे अभिमानी पंडित पुढा संस्कृत भाषेचेच वर्चस्व प्रस्थापित करित होते. अशा काळात एकजायांनी पुढा एका मराठी भाषेचा, देही भाषेचा आग्रह धरला. मराठीमध्ये आणि प्रतिक्रित अशा समाजतील वर्गांना पुढा मराठीकडे त्यांनी कळविले. संस्कृत भाषा देवाने केली तर मग मराठीसारखी देही भाषा काय चोरंगी निर्माण केली आहे का हे तीही देवानेच निर्माण केली आहे. असा प्रश्न त्यांनी संस्कृतच्या अभिमानाची लोकांना केला आहे.

SHARADCHANDRA MAHAVIDYALAYA, SHIRADHON
Tq.Kalamb Dist. Osmanabad -413528

Unit Test
Answer Book

17
20
Kalyan

Name of Student पं. विश्वजित राजाभाऊ Roll No. _____
Name of the Dept of लोकप्रशासन Class & Sem BoA.Tc.Y - Sem-VI
Name of the Paper & No Public Policy and Development
Time One Hour Marks 17

प्र.क्र 1]

विषय लिहा -

A)

सार्वजनिक धोरण व मिडीया

उत्तर ->

प्रसारमाध्यमे ही माहिती व विचारांची देवाण-घेवाण करणारी साधने असतात. या माध्यमांच्या सहाय्याने एकाच वेळेस मोठ्या जनसमुदायाशी संपर्क साधता येतो. आकाशवाणी, दूरचित्रवाणी, चित्रपट, वृत्तपत्रे नियतकालिके व अगॅडि अलीकडे संगणकीय सुविधांमधून निर्मिती झालेली 'इंटरनेट' सारखी प्रमुख माध्यमे आहेत. सार्वजनिक धोरणनिर्मिती, अंमलबजावणी, आणि सार्वजनिक धोरणांच्या मुख्यभाषणांमध्ये प्रसारमाध्यमे (मिडीया) महत्त्वाची भूमिका पार पाडतात.

समाजाला योग्य धोरणाकडे होऊन जाणे हे महत्त्वाचे साधन आहे. जनमत विरोधी धोरणांचे परिणाम निवडणुकीच्या माध्यमातून दिसतात. धोरणांची निर्मिती काळजीपूर्वक झाली पाहिजे. लोकशाही व्यवस्थेमध्ये वृत्तपत्रांना स्वातंत्र्य असते. विचार व भावना व्यक्त करण्याचे तंत्र मिडीयांमध्ये असतात. यांचा प्रभाव धोरणनिर्मितीवर होतो.

सार्वजनिक धोरणावरील अभ्यासपूर्ण साहित्यात माध्यमांची पारंपारिक-पणे प्रयोजित भूमिका अद्योद्येयित करून, नंतर धोरणावर प्रभाव टाकण्यासहि माध्यमांच्या प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष कामातच्या विस्तृत न्वर्चके जावून, धोरण प्रक्रियेसहि मिडीया महत्त्वाचा असलेल्या अनेक मार्गांचा हा सडा शोधतो.

B-

सार्वजनिक धोरणांचे उद्देग -

उत्तर ->

- * I - सार्वजनिक धोरणांच्या परिणामांबद्दल जागरूकता निर्माण करणे आणि लोकांच्या आवडीनुसार बदल करण्यास मदत करणे.
- * II - सार्वजनिक धोरणांबद्दल जनमतानेची जमवाजमव करणे आणि फीडबॅक घेणे आणि सार्वजनिक संस्थांना त्यात बदल करणे आणि इष्टतम सार्वजनिक कल्याणासाठी न्वांमळे वापरणे.
- * III - सार्वजनिक धोरणाशी संबंधित विषयावर अभ्यासक्रम-सेमिनार-परिषद

SHARADCHANDRA MAHAVIDYALAYA, SHIRADHON

Tq.Kalamb Dist. Osmanabad -413528

Unit Test
Answer Book

17
20

Name of Student Kulkarni Mrudula Chandrashekar Roll No. _____
Name of the Dept of Public Administration Class & Sem B.A. S.Y. Sem IV
Name of the Paper & No Financial Administration (VII)
Time One Hour Marks 17

प्रश्न क्र 1)

→ A) वित्त मंत्रालय -

भारताच्या संपूर्ण वित्तीय प्रशासनाची जबाबदारी वित्तीय मंत्रालयावर पडते. देशावर प्रभाव पाडणाऱ्या सर्व आर्थिक व्यवहारांच्या सुयोग्य व्यवस्थापनाची जबाबदारी वित्त मंत्रालयावर येते. राज्य सरकारच्या आर्थिक समस्यांची सोडवणूक करण्यासाठी देखील हेच मंत्रालय जबाबदार असते. संसदेने पास केलेल्या आर्थिक विनियोजनांच्या सर्व कायद्यांच्या आधारे हे मंत्रालय इतर सर्व मंत्रालयांच्या कामकाजाचे नियंत्रण करते. देशातील विविध कर लादणे, कजसंबंधाचे धारण, देशाचे चलन, परकीय चलन, बँकाचे व्यवहार, देशाचे अदाजपत्रक अशा अनेक गोष्टी वित्त मंत्रालयाकडून नियंत्रित केल्या जातात. आपल्या वित्तमंत्रालयाचे स्वरूप इंग्लंडच्या ट्रेझरीशी मिळते नाही. आपण इंग्लंडच्या घर्तीवर अनेक गोष्टींचा स्वीकार केलेला असला तरी अनेक बाबतीत आपण आपले काही वैशिष्ट्य निर्माण केले आहे किंवा इंग्लंडमधील रुढ झालेल्या चांगल्या गोष्टी उचलल्या आहेत. ट्रेझरी आणि आपले वित्त मंत्रालय यात मूलभूत स्वरूपाचा फरक आहे. तथापि प्रशासनाच्या अनेक कामात ट्रेझरीचे वचस्व स्थापित झालेले आहे. ट्रेझरीचा सन्दी सेवकांच्या कारभाराशी असलेला संबंध हा भाग आपल्याकड घेतलेला नाही. तथापि ट्रेझरीचे एक विंग म्हणून असलेले वित्तीय विभागाचे अनुकरण आपण करू आहे. राष्ट्रीय जीवनातील ट्रेझरीचे महत्त्व सन्दी सेवेवरील नियंत्रणामुळे अधिकच उचावलेले आहे. देशासाठी मजबूत आर्थिक धारणाचा स्वीकार करून त्यानुसार वित्तीय प्रशासनाला बळकटी आणण्याची जबाबदारी ट्रेझरीवर येऊन पडते. ट्रेझरीचा तो कार्यभाग आपल्या वित्त मंत्रालयाचा नाही हे अगोदर स्पष्ट केलेले बरे

04

नाव - पानढवळ वेणवी रामहरि

परिह्ला क्रमांक - BAD411559

17
20

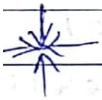
पैपर क्रमांक - 7

[Signature]

विषय - ग्रंथालय शास्त्र (माहिती सेवा आणि साधने)

सेमस्टर - IV B.A.S.Y

D निवडक माहितीचे प्रसारण
(Selective Dissemination of Information)

यासाठी मुळ इंग्रजी शब्द सिन्डिकेट ऑफ इन्फार्मेशन असा आहे म्हणजे माहितीचे निवडक प्रसारण करण्याची ही सेवा आहे. याचाच अर्थ असा की माहिती प्रसारणासाठीच असलेली तरी प्रसारण हे विचारपूर्वक व योजनाबद्धच असे करावे लागते. सर्व प्रचलित माहिती उपयुक्त असलेली तरी प्रसारण सर्व संशोधकांना ती सारख्याच प्रमाणात उपयुक्त करू शकते असे नाही. टप्पे आणि कार्यपद्धती याचे विवेचन या भागात आहे.

विशेष संशोधकांना प्रचलित जागरूकता साहीमधुन माहिती शोधणे, पहणे अशाक्य असते त्यासाठी अशी सेवा द्यावी लागते. माहितीचा परिस्फोट सतत घेत असतान्यातील प्रचलित माहितीच्या याद्वयानुसार रूप मोठ्या असतात.

पुर्वी काही ग्रंथपाल संशोधकांच्या अशा व्यक्तीगत गरजा लक्षात घेऊन अशी सेवा

नाव ० वाधमारे तारुजा संजय

Seat Number & BAC314105

Third semester

Class : B. A. S. Y

Year : 2023

16
20

[Signature]

ग्रंथालय तालिकेचे कार्य ०

ग्रंथालय तालिका ग्रंथालयातील एक महत्त्वाचे साधन आहे. ग्रंथालयातील उपलब्ध असणाऱ्या सर्व शाहिल्यांचा तो आरसाच मानला जातो. मात्र त्यासाठी तालिका तयार करित असतात अतिशय विचारपूर्वक आणि आवश्यक त्या सर्व नोंदी करणे अक्षरगणे करते.

१) तालिका ग्रंथालयातील सर्व शाहिल्यांची माहिती देते

२) सदर शाहिल ग्रंथालयात जेमले कोठे आहे याचा बीघा तालिकेमुळे होतो

३) एखाद्या विषयावरील किती आणि कोणते ग्रंथ आपल्या ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत हे तालिकेद्वारे ठरते.

४) एखाद्या मिथकाचे किती आणि कोणते ग्रंथ आपल्या ग्रंथालयात आहेत ते तालिकेद्वारे ठरते.

५) एकाच ग्रंथाचा किती प्रती आपल्या ग्रंथालयात उपलब्ध आहेत ते समजते.

६) तालिकेतील नोंदींची रचना अनुक्रमानुसार अथवा विषयानुसार केलेली असते त्यामुळे कुठल्या कुठल्या माहिती शोधणे सोपे जाते

७) एखाद्या ग्रंथात एकापेक्षा जास्त विषयांची माहिती असेल तर त्यातील प्रत्येक विषयाची नोंद केल्यास ग्रंथालय मिळणाऱ्या वाचकांचे प्रमाण वाढते.

NAME :- snehal sanjay ghogde
College Name :- Shri Chhatrapati Shivaji Maharaj
college, shivajinagar
class :- B.A.S.Y.
Seat Number :- BAC 314063

15/20 [Signature]

* नाबिकी साहित्याचा इतिहासाचे व्याख्या व प्रकार कोवले
ने लिहा?

→ व्या शतकाच्या मध्यापासून नियमावलीच्या
विकासात गती मिळाली. प्रत्येक नवीन नियमावली
आद्यच्या नियमावलीत दुसऱ्या कडून नव्याने आकार
देऊ लागली सुरुवातीच्या नियमावली या व्यवहारात
प्रयत्नानुन तयार झाल्या आहेत. तर नंतरच्या
नियमावली अनेकांच्या एकत्रित प्रयत्नाने म्हणजे
सहकारी मंडळांनी तयार केलेल्या दिसतात. त्यांचा
त्यांचा क्रमवार इतिहास पाहणे मगसकर ठरेल.

① ब्रिटिश म्युझियम कॅटलॉगिंग रुल्स :-

सर्वप्रथम सर अँथनी पॅनिसी यांनी
इ.स. 1851 मध्ये ब्रिटिश म्युझियम मधील वाचन-
साहित्याने नाबिकीकरण करण्यासाठी हे नियमावली
तयार केली या नियमावलीचे नाव 'कॅटलॉगिंग
ऑफ बुक्स इन ब्रिटिश म्युझियम' असे होते.
या नियमावलीची सुधारित आवृत्ती इ.स. 1934
सावी प्रकाशित झाली. तिचे नाव "रुल्स फॉर
कॅटलॉगिंग द कॅटलॉग ऑफ प्रिंटेड बुक्स, मॅन्स
ऑड म्युझिक इन द ब्रिटिश म्युझियम" असे
होते. याच नियमावलीतील पॅनिसी यांचे वु नियम
म्हणूनही ओळखले जाते. ही नियमावली ही
नाबिकीकरण नियमांची जगातील पहिली नियमावली
म्हणून मानली जाते. पुढील नियमावलीवर तिचा प्रभाव

वर्ग :- B. A. F. Y
सिंट नंबर :- BAA 124083

विषय :- Library Information Science
paper (II)

18/20

प्र.1 विशेष ग्रंथालयाची आवश्यकता

→ 20 व्या शतकाच्या प्रारंभापासून विशेष ग्रंथालयाची गरज भासू लागली. अमेरिकेतील काही ग्रंथपालांची एक बैठक दि. 2 जुलै 1904 ला न्यू यॉर्क येथे झाली. त्यात ग्रंथालयांना विशेष ग्रंथालय (New Homestead) ने विशेष वाचकांना विशिष्ट प्रकारचे वाचनसाहित्य देणे. त्याच वेळेस याची जाणीव झाली होती की, नवीन प्रकारच्या वाचकांना विशिष्ट प्रकारचे वाचनसाहित्य देणे होते. त्याच वेळेस याची जाणीव झाली होती की नवीन प्रकारच्या वाचकांच्या गरजा जसे - उद्योग, व्यवसाय, वैयक्तिक, स्थानिक, माहितीसंबंधीच्या गरजा सामान्य वाचकांच्या गरजांपेक्षा भिन्न आहेत. दुसरीकडे सुदूर पध्दतीने वाने जगतात. कांती घडवून आणली आणि माहितीचा स्फोट झाला. वर्षापूर्वी मरणा विषयाने लिहिलेल्या यांनी म्हटले होते की, आज जितकी पुस्तके लिहिली जात आहे. जर एक हजार वर्षांपासून असेच चालू राहिले तर मला ही भीती आहे की, शहरांमध्ये ग्रंथालयांच्या सेवेशिवाय दुसरे काहीच उजरेस पडणार नाही. आज 5 लाखापेक्षा अधिक ग्रंथ व 10 लाखापेक्षा जास्त नियतकालिके व प्रत्येक वर्षी 10 लाखापेक्षा जास्त इतकी माहिती बाजारत उपलब्ध आहे की, विशेष ज्ञानाची ही माहिती होत नाही की, त्याच्या विषयाने काय-काय छापले गेले आहे.

प्र.2 कार्यक्रम व नियोजनाकर आधारित अर्थसंकल्पना - लिखित (PPBS) programme planning budgeting system

→ याला लिखित यांनी 1971 मध्ये अमेरिकेच्या संरक्षण खात्यात या पध्दतीचा प्रारंभ केला. तिच्या सफलतेमुळे शिक्षणक्षेत्र, आरोग्यक्षेत्र, ग्रंथालय व्यवस्थापनात या